

บทที่ 3

มนุษยชาติและวัฒนธรรม

ลักษณะทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นกิจกรรมในอดีต ความสำเร็จและสภาพของมนุษยชาติ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำในปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการสิ่งแวดล้อมและสภาพทางกายภาพ ด้วยเหตุนี้เราจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจถึงการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความมั่งมีและยากจนของสังคมนั้น ๆ ต่อไป

มนุษยชาติมีลักษณะพิเศษคือ มีพฤติกรรมที่เรียนรู้ (learned behavior) ซึ่งได้สะสมและถ่ายทอดไปยังลูกหลาน พฤติกรรมดังกล่าวทำให้สังคมมีระเบียบวินัยเป็นปึกแผ่นและอยู่รอดมาได้ จากพฤติกรรมที่เรียนรู้มาซึ่งก็คือวัฒนธรรมนั่นเอง มนุษยชาติสามารถที่จะตัดสินใจและเลือกวิถีทางการดำเนินชีวิตได้ โดยการดูแบบอย่างที่เหมาะสมมาแล้วในอดีตหรือจากตัวอย่างที่สังคมข้างเคียงที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันประพฤติ (นั่นคือ มาจากการเผยแพร่วัฒนธรรม) องค์กรประกอบทุก ๆ ประการที่จะชี้ว่าสังคมจะมีรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบใด คือวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ

การเติบโตของวัฒนธรรม ความสำเร็จของมนุษยชาติในด้านต่าง ๆ เกือบทั้งหมดเพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วง ๒-๓ พันปีที่ผ่านมานี้เอง ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาสั้นมากเมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์ซึ่งได้มีมาราว ๒ ล้านปีมาแล้ว ในสมัยหินเก่าหรือยุคพาลีโอล์ลิติก (Paleolithic) ประมาณ ๑ หมื่นปีมาแล้ว ได้มีมนุษย์อยู่กระจัดกระจายทั่ว ๆ ไปในโลกแล้ว แต่ว่ามีอย่างเบาบางมาก ในสมัยนั้นมนุษย์รู้จักทำเครื่องมือจากหิน รู้จักใช้ไฟ และสร้างที่พักอาศัย พอถึงสมัยหินใหม่หรือนีโอล์ลิติก (Neolithic) มนุษย์ก็ได้พัฒนาขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยการค้นพบเทคโนโลยีใหม่ ๆ เปลี่ยนการใช้สิ่งแวดล้อมโดยตรง (แบบเก็บหาของป่าล่าสัตว์) มาเป็นการเกษตรที่มีระบบ ศูนย์กลางดั้งเดิมของวัฒนธรรมในยุคเริ่มแรก ภูมิภาคตะวันออกกลางเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมแรกเริ่มของโลกแห่งหนึ่ง (ดูรูป ๓.๑) ซึ่งมีหลักฐานของการเกิดชุมชนการเพาะปลูก ใช้โลหะใช้ล้อเลื่อนนอกจากนั้นยังเป็นแหล่งกำเนิดของศาสนาสำคัญ ๆ ของโลกคือ ยิว คริสต์ศาสนา และอิสลาม นอกจากตะวันออกกลางหรือเมโสโปเตเมียแล้ว ศูนย์กลางวัฒนธรรมในยุคแรกยังได้แก่

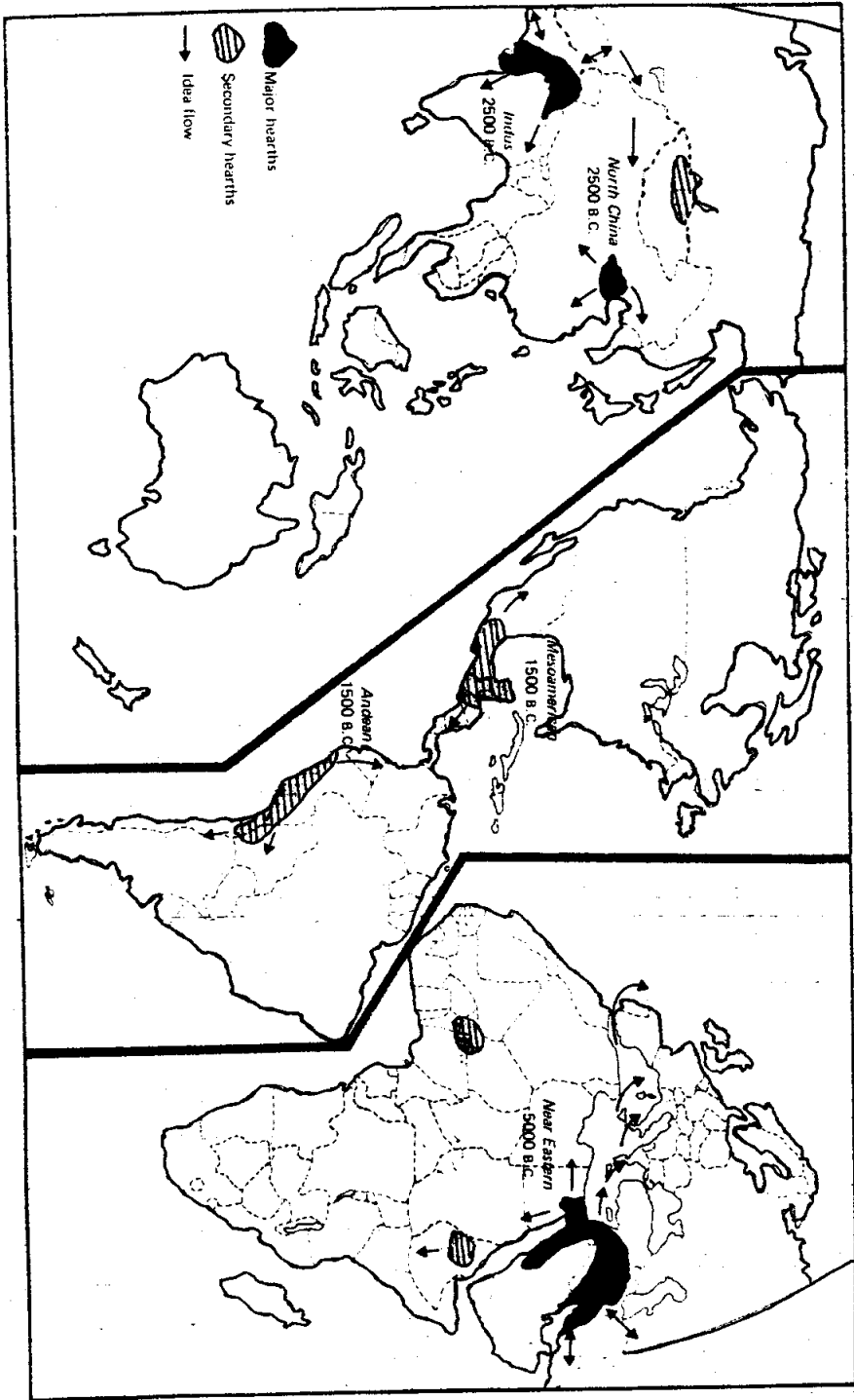
จีนและอินเดียอีกด้วย จากหลักฐานทางโบราณคดีได้พบว่าศูนย์กลางวัฒนธรรมเหล่านี้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้า ความรู้ซึ่งกันและกันบริเวณที่อยู่รอบ ๆ ศูนย์กลางก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของศูนย์กลางนั้น ๆ ด้วย อาทิเช่น อิทธิพลด้านวรรณคดี สถาปัตยกรรม การใช้โลหะและการวางผังเมืองของอินเดียได้แพร่ไปยังบริเวณต่าง ๆ ในย่านลุ่มน้ำสินธุหรืออิทธิพลของจีนได้แพร่กระจายไปยังแมนจูเรีย เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม ตลอดจนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เราอาจกล่าวได้ว่าศูนย์กลางวัฒนธรรมแรกเริ่มเหล่านี้ ได้เติบโตขึ้นมาเองด้วยความบริสุทธิ์เป็นอิสระ แม้กระนั้นก็ตามต่อมาในระยะหลังก็ค่อย ๆ เรียนรู้และแลกเปลี่ยนสินค้าและความคิดซึ่งกันและกัน แต่ก็ยังคงรักษาลักษณะเด่นของตนไว้ไม่เสื่อมคลาย และค่อย ๆ แพร่กระจายไปพร้อมกับการขยายตัวของอาณาจักรหรือพร้อมกับการค้าขาย

ศูนย์กลางวัฒนธรรมในระดับรอง ต่อมาได้เกิดมีศูนย์กลางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นในที่ต่าง ๆ เช่นในอเมริกากลาง และอเมริกาใต้ บริเวณที่เรียกว่าเมโสอเมริกา ได้เกิดชุมชนใหญ่เป็นชุมชนเมืองขึ้น มีการจัดลำดับชั้นขึ้นตามความเชื่อทางศาสนาและการเมือง มีการใช้ระบบตัวเลข ปลูกพีช เช่น ชาวโทค ผ้าย และถั่ว ในแถบตอนกลางของเทือกเขาแอนดีสในเปรูและโบลิเวีย มีวัฒนธรรมของพวกอินคาเกิดขึ้น แม้จะพัฒนาอย่างช้า ๆ แต่พอถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ก็มี การชลประทาน ทำโลหะ ปลูกมันฝรั่ง มีระบบการเมืองและสังคมซึ่งสลับซับซ้อน มีการสร้างโครงข่ายการคมนาคมขนส่ง เป็นต้น

การที่เรียกศูนย์กลางวัฒนธรรมในอเมริกาว่าเป็นศูนย์กลางระดับรอง (secondary cultural hearths) เป็นเพราะเกิดขึ้นทีหลังกว่าศูนย์กลางวัฒนธรรมยุคแรกมาก นอกจากนั้นวัฒนธรรมดั้งเดิมของอเมริกาเหล่านี้ทำให้วัฒนธรรมที่ได้แพร่หลายขยายวงกว้างออกไป จนกลายเป็นอาณาจักรวัฒนธรรม (cultural realms) ที่ยืนยงเหมือนอารยธรรมของยุโรปที่มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในเกือบทั่วโลกไม่ แม้แต่วัฒนธรรมละตินอเมริกาเองก็มาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของอเมริกาผสมกับของยุโรปนั่นเอง

ยุโรปในฐานะศูนย์กลางวัฒนธรรม เราถือว่ายุโรปเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมอีกแห่งหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษกว่าศูนย์กลางอื่น ทั้งนี้เพราะ ๑. ความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมที่มียุโรปเป็นผู้นำเกิดขึ้นหลังจากอารยธรรมของตะวันออกกลาง เอเชียตะวันออกและเอเชียใต้ และละตินอเมริกา

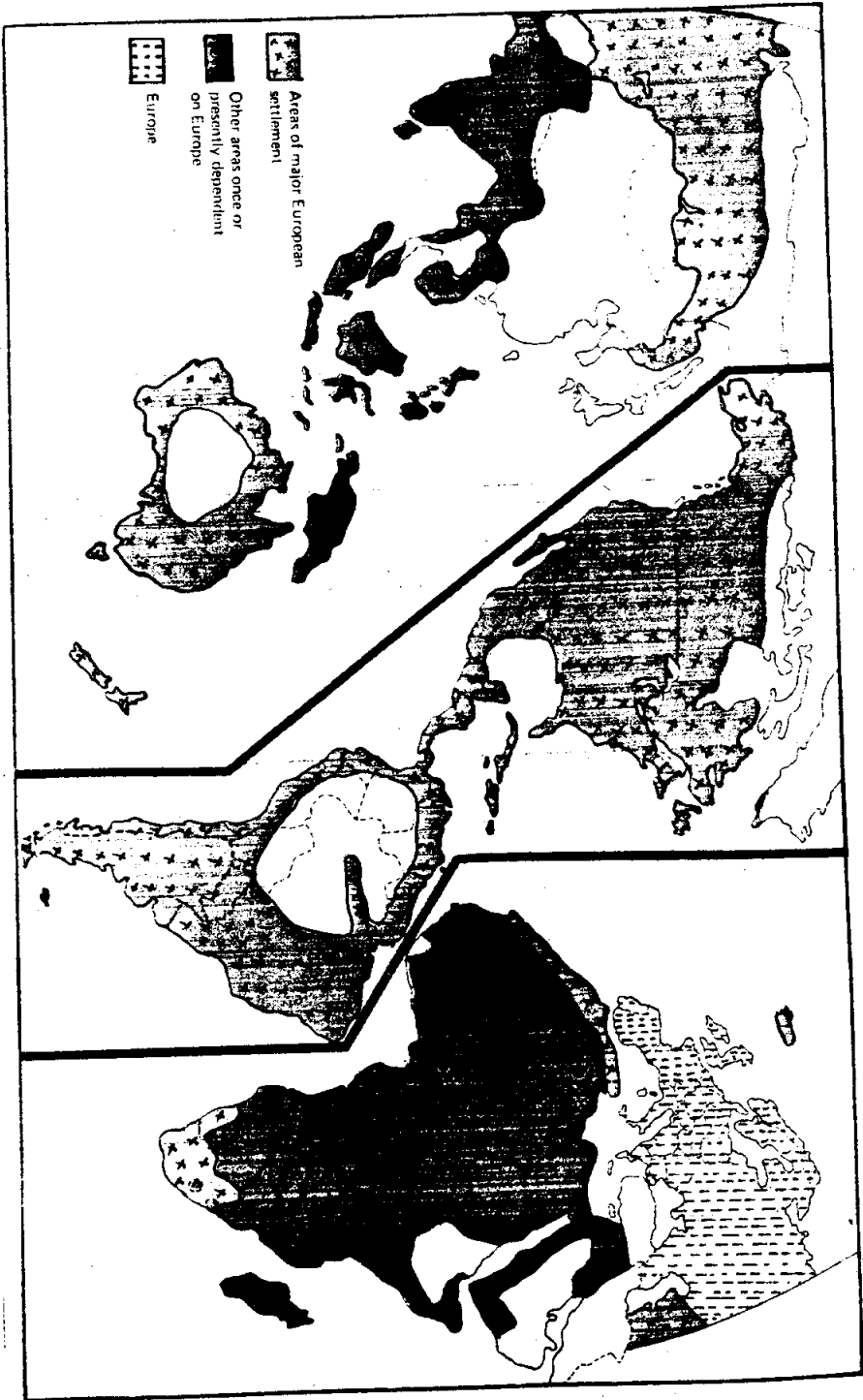
รูป 3.1 ศูนย์กลางวัฒนธรรมแรกเริ่ม

และ ๒. การปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในยุโรปมีผลกระทบต่อแทบทุกภูมิภาคของโลก เราเถียงไม่ได้เลยว่าปัญหาที่สังคมต่าง ๆ ประสบในปัจจุบัน คือการเผชิญหน้าระหว่างวัฒนธรรมสมัยใหม่ของยุโรป และวัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิมซึ่งมักจะเป็นไปในรูปที่ว่าวัฒนธรรมยุโรปบางส่วนถูกนำไปปรับปรุงให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของสังคมนั้น ๆ ไม่มากนัก

วัฒนธรรมของยุโรปเองได้รับมาจากวัฒนธรรมของเมดิเตอร์เรเนียนและวัฒนธรรมตะวันออกกลาง เทคโนโลยีเช่นการใช้ล้อเลื่อนใช้ไถในการเกษตร แนวความคิดทางสังคมและศาสนา ได้รับจากตะวันออกกลาง ซึ่งได้แพร่หลายไปยังอารยธรรมกรีกและโรมันและแพร่หลายไปยังยุโรปเหนือในที่สุด ในขณะที่ตะวันออกกลางรุ่งเรืองอยู่นั้น ยุโรปยังเป็นดินแดนของพวกที่ป่าเถื่อนที่ยังไม่ได้รับนวัตกรรม (innovation) ใด ๆ ของสมัยใหม่เข้ามา โรมันได้แพร่อารยธรรมต่าง ๆ ไปยังยุโรปตะวันตก เช่นการสร้างถนน การเกษตรแบบอยู่กับที่ การเกิดชุมชน ตลอดจนการใช้กฎหมาย ต่อมาเมื่อพวกชนป่าเถื่อน (barbarians) ได้บุกรุกทำลายอาณาจักรโรมัน ทำให้ความก้าวหน้าต่าง ๆ หยุดชงักลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง

พอถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ การค้าขายสินค้าประเภทเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเริ่มมีขึ้นตามเส้นทางการค้าสายต่าง ๆ ที่ผ่านยุโรป พวกครูเสด (Crusades) ได้ชักนำและกระตุ้นให้เกิดการอยากเรียนรู้วิชาการใหม่ ๆ ขึ้น การแข่งขันกันระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ในยุโรปผสมกับความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ การออกสำรวจดินแดนต่าง ๆ และการค้าทำให้อิทธิพลของยุโรปเริ่มแพร่หลายออกไปในศตวรรษที่ ๑๕ ถึง ๒๐ ชาวยุโรปออกค้นหาดินแดนเข้ายึดครอง หรือตั้งฐานการค้าไปยังที่ต่าง ๆ ทั่วโลก การ "ค้นพบ" ดินแดนใหม่ ๆ เช่น อเมริกา แอฟริกาใต้ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ เกิดโดยฝีมือของชาวยุโรปทั้งสิ้น

สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้บางครั้งเรียกกันว่า การระเบิดของยุโรป (European explosion) ศาสตราจารย์สเปนเซอร์ และโทมัส กล่าวว่าการระเบิดของยุโรปได้เร่งเร้าให้เกิดกระบวนการรวมตัวกันของวัฒนธรรม (cultural convergence) ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นโดดเดี่ยวนั้น นับวันแต่ละจะกลายเป็นอดีตไป หากวัฒนธรรมนั้น ๆ ไม่สูญหายไปเลยก็ต้องค่อย ๆ กลืนเข้ากับวัฒนธรรมอื่น นี่เป็นทางเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวกันทางการเมือง การผลิตอาหาร การใช้พลังงานที่ไม่ใช้สิ่งมีชีวิต หรือวิธีการบริโภคนับวันแต่ละจะเหมือนกันมาก

รูป 3.2 การตั้งถิ่นฐานและวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้

ยิ่งขึ้นทุกที ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมใดก็ตามการผสมผสานทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เทคนิคต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมยุโรปเป็นที่ยอมรับกันในเกือบทุกสังคม แต่สำหรับการยอมรับภาษา ศาสนา และทัศนคติของผู้อื่นนั้นเป็นไปอย่างช้า ๆ และมีบ่อยครั้งที่เรื่องเหล่านี้เป็นต้นเหตุของความขัดแย้งระหว่างสังคมต่าง ๆ

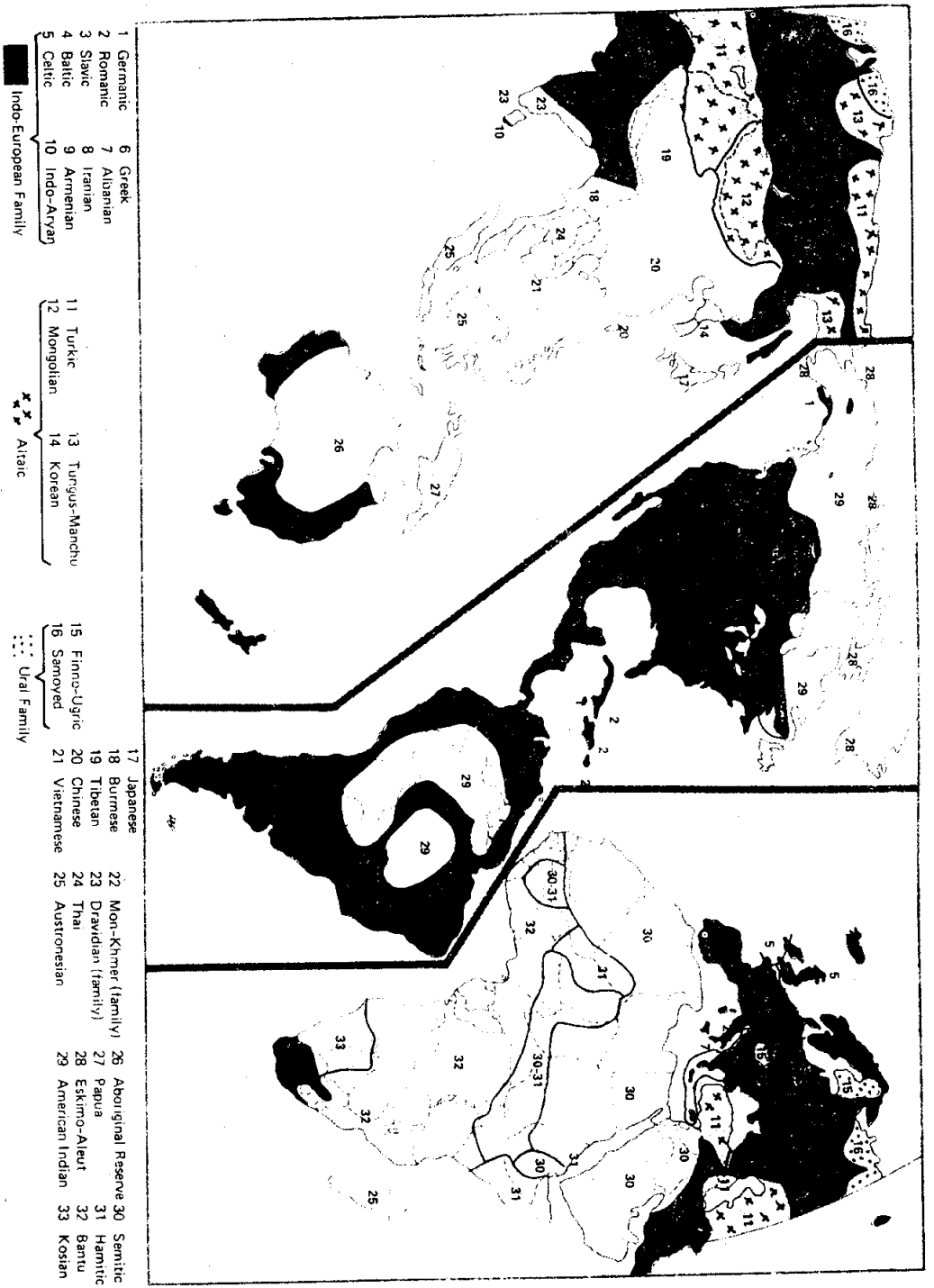
ไม่ใช่ว่าวัฒนธรรมของยุโรปจะสามารถเข้าไปผสมผสานและเติบโตได้ทีในทุก ๆ แห่ง เราพบว่าภูมิภาคที่วัฒนธรรมของยุโรปเข้าไปปลูกรากฝังลึกอยู่ได้มักเป็นที่ที่มีลักษณะที่ตั้งทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุและมนุษย์ดีเหนือกว่าบางภูมิภาค ช่องว่างของความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้ที่มี (Haves) และกลุ่มผู้ไม่มี (Have-nots) ค่อย ๆ กว้างยิ่งขึ้น แต่การที่จะยอมรับและปรับตัวตามวัฒนธรรมยุโรปได้หรือไม่ขึ้น ไม่ใช่ข้อตัดสินว่าประเทศนั้นมีโอกาสหรือไม่มีโอกาสพัฒนาได้มากน้อยเพียงใด

องค์ประกอบบางประการของวัฒนธรรม

๑. ภาษา ภาษาคือกลุ่มของความหมายที่เราให้แกเสียงต่าง ๆ และใช้ในกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นภาษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป การที่ชนแต่ละกลุ่มเติบโตมาอย่างค่อนข้างจะโดดเดี่ยวทำให้เกิดภาษาขึ้นมาหลายร้อยภาษาในโลกนี้ แม้ว่าบางภาษาอาจจะมีต้นกำเนิดมาจากภาษาเดียวกัน แต่ก็ไม่สามารถติดต่อกันได้

การที่ชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใช้ภาษาที่แตกต่างกันไปอาจก่อให้เกิดอุปสรรคในการถ่ายทอดความคิด การเข้าใจปัญหาาร่วมกัน หรือการรวมพลังเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน คนส่วนใหญ่จะพูดได้เฉพาะภาษาของตนเอง ไม่สามารถพูดภาษาของเพื่อนบ้านได้ ดังนั้นเวลาติดต่อกันอาจต้องใช้ภาษากลางแทน (lingua franca) เช่นภาษาอังกฤษในอินเดีย ภาษาสวาฮิลี (Swahili) ในแอฟริกาตะวันออก และภาษาเออร์ดู (Urdu) ในปากีสถาน เป็นต้น ภูมิภาคต่าง ๆ ที่ยกตัวอย่างมานี้มีภาษาถิ่นมากมายนับเป็นร้อย ๆ ภาษา

ประเทศใหม่ที่เพิ่งได้รับเอกราชเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ประสบปัญหาการรวมชาติมาก สาเหตุหนึ่งมาจากการใช้ภาษาแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ปากีสถานตะวันออกและตะวันตกช่วงระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๔๗-๑๙๗๒ ภูมิภาคทั้งสองถือว่าเป็นประเทศเดียวกันเพราะมีศาสนา

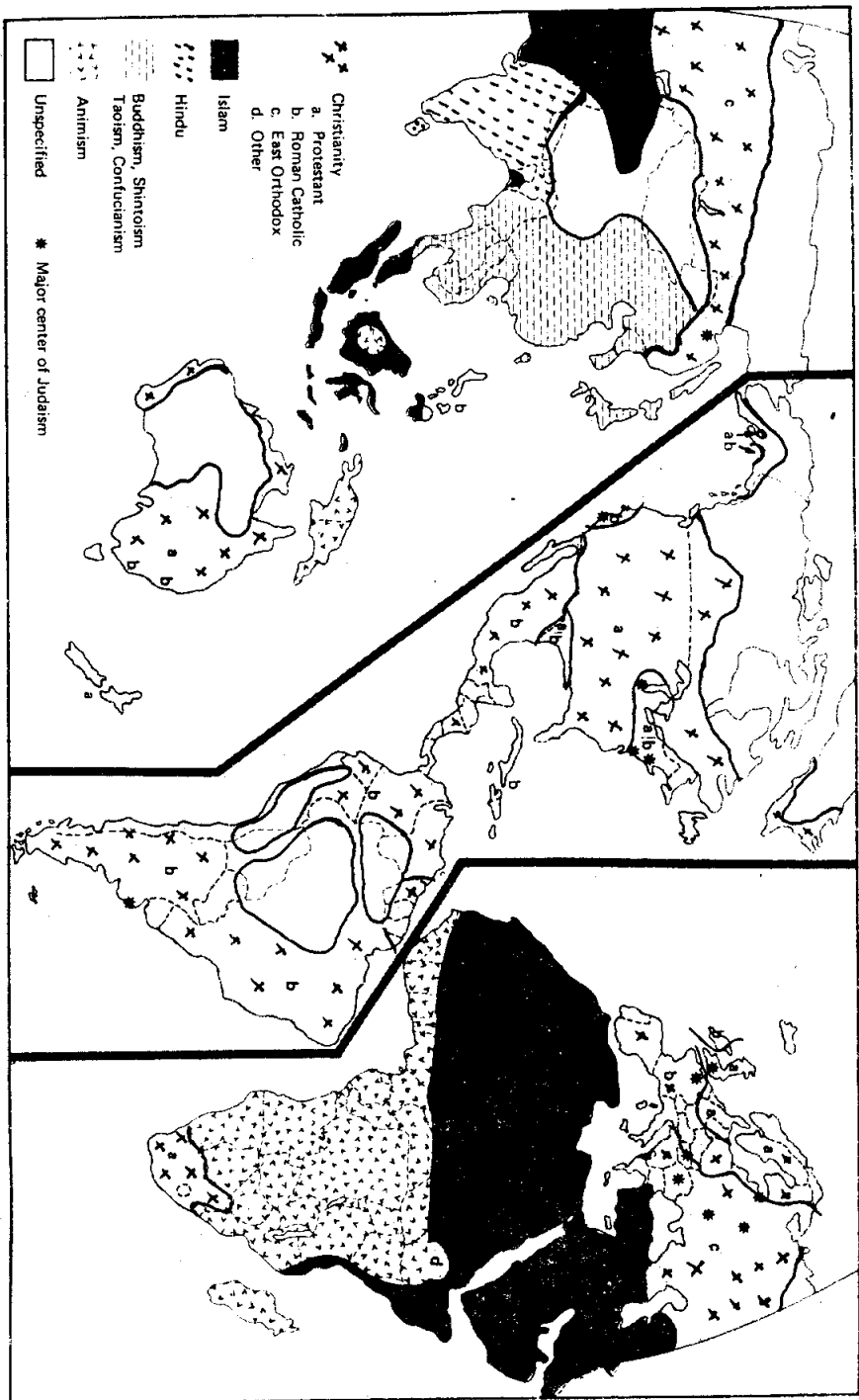
รูป 3-3 การกระจายภาษาที่สำคัญของโลก

อิสลามเหมือนกัน และมีจุดประสงค์ทางการเมืองเช่นเดียวกัน แต่พอพูดถึงเรื่องภาษาก็พบว่ามีภาษาดังกล่าวมากมาย เช่น ปากีสถานตะวันออก (หรือบังคลาเทศในปัจจุบัน) ใช้ภาษาเบงกาลี (Bengali) เป็นส่วนใหญ่ และถูกเลือกเป็นภาษากลางของปากีสถานทั้งหมด แต่ปากีสถานตะวันตกนั้น มีทั้งภาษา Baluchi, Pashto, Punjabi, Sindhi และ Urdu ความไม่เข้าใจกันทางภาษานี้เองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความวุ่นวายอันนำไปสู่การแยกประเทศใหม่อีกครั้งหนึ่งในเวลาต่อมา

๒. ศาสนา ศาสนาเป็นศูนย์รวมของความมั่นคงและพลังจิตของสังคม การนับถือผีสังเวทคา (animism) ถือว่าเป็นศาสนาแรกสุดของมนุษยชาติที่ยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้ แต่จะมีวิถีการปฏิบัติบูชาแตกต่างกันไปในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ศาสนายิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นในภายหลัง เช่น ศาสนายิว คริสต์ อิสลาม และศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่มีคำสอนจารึกเป็นหลักฐาน มีข้อปฏิบัติที่แน่นอน ตลอดจนมีโครงสร้างหรือสถาบันที่กำหนด ลำดับศักดิ์ หน้าที่ของผู้รับผิดชอบไว้ด้วย (ดูรูป ๓.๔)

ศาสนาสมัยปัจจุบันอาจแบ่งเป็นหลายประเภท เช่นศาสนาที่ยึดเชื้อชาติเป็นเกณฑ์ (ethnic religions) ซึ่งหมายถึงศาสนาที่ผูกพันอยู่กับภูมิภาคหรือกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่นศาสนาฮินโตของญี่ปุ่น ศาสนายิว (Judaism) ของพวกยิว และศาสนาฮินดูของชาวอินเดีย นอกจากนี้ก็มีศาสนาของคนทั่วไป (Universalizing religions) ซึ่งแพร่หลายไปทั่วโลกโดยไม่จำกัดเฉพาะสถานที่หรือผูกพันอยู่กับชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ศาสนาประเภทนี้ เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ศาสนา และอิสลาม ลักษณะอีกประการที่สำคัญของศาสนาประเภทนี้ได้แก่การมีผู้ออกไปเผยแผรเพื่อให้ได้สมาชิกมากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของสาวก การเผยแผร อาจทำในรูปมิชชันนารี พ่อค้าผู้อพยพย้ายถิ่น หรือแม้แต่การใช้กำลังทหาร เข้ายึดครองบังคับก็เคยมีกระทำกันอยู่เนื่อง ๆ

อิทธิพลของความเชื่อทางศาสนาเวลารวมกันมาก โครงสร้างของศาสนาเป็นผลต่อลักษณะของภูมิทัศน์ทั้งในเมืองและชนบท การที่มีการปลูกผลไม้รสเปรี้ยว (citrus fruits) เช่น องุ่น ส้ม ในแถบยุโรปใต้มาก ก็เนื่องมาจากข้อปฏิบัติทางศาสนาบางประการของพวกยิว การที่ศาสนาอิสลามและยิวห้ามรับประทานเนื้อสุกรก็มีผลต่อระบบเกษตรกรรมในตะวันออกกลาง หรือข้อห้ามรับประทานเนื้อสัตว์โดยเฉพาะเนื้อวัวของศาสนาฮินดู ทำให้สัตว์ประเภทนี้ซึ่งมีอยู่มากมายในอินเดีย ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่าที่ควร และยังก่อให้เกิดความสูญเปล่าจำนวนมาก

รูป 3.4 การกระจายการนับถือศาสนาต่าง ๆ ในโลก

ส่วนในสหรัฐอเมริกา ความสูญเสียของรัฐบาลมาจากการที่สถาบันทางศาสนาได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษี มาจากข้อห้ามต่าง ๆ ในการทำงานตลอดจนมาจากคตินิยมในการทำงานและสะสมวัตถุสมบัติ (เช่นพวกโปรแตสแตนท์)

เราอาจกล่าวได้ว่าศาสนาที่มั่นคงทำให้สังคมนั้น ๆ กลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งนับว่าเป็นผลต่ออย่างยิ่งต่อสังคมนั้น ๆ อย่างไรก็ตามก็ตามความขัดแย้งด้านศาสนาทำให้เกิดสงครามขึ้นบ่อยครั้ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น สงครามในไอร์แลนด์ สงครามในเลบานอน เป็นต้น

๓. คตินิยมทางการเมือง คตินิยมทางการเมืองมีผลต่อการรวมพลัง ความมั่นคงการใช้ที่ดินและทรัพยากรของสังคมมาก อย่างไรก็ตามก็ตามคตินิยมทางการเมืองไม่เหมือนกันสำหรับทุกคน ประชาชนส่วนใหญ่อาจไม่เห็นด้วยแต่ไม่มีอำนาจพอที่จะต่อสู้ขัดขวางได้ การตัดสินใจใด ๆ อาจอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยซึ่งมีอำนาจหรือตกอยู่ในมือของผู้เผด็จการ แต่เพียงผู้เดียวก็ได้

หน้าที่ของรัฐบาลโดยทั่วไป คือรับผิดชอบให้ประชาชนอยู่ดีกินดี รัฐบาลที่บางรัฐบาลเชื่อว่าการที่รัฐบาลเข้าไปควบคุมการใช้ทรัพยากรการลงทุน หรือควบคุมการใช้แรงงานทั้งหมดด้วยตนเองจะทำให้เกิดผลสำเร็จได้ ในขณะที่บางรัฐบาลอาจเปิดกว้างให้แต่ละบุคคลมีอิสรภาพในการตัดสินใจในสิ่งต่าง ๆ เอง แผนการพัฒนาชาติและเศรษฐกิจจะเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของระบบทางการเมืองเหล่านี้

องค์การทางสังคมและการเมือง องค์การทางสังคมเป็นเครื่องมือที่ใช้ควบคุมสังคม ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเพียง ๒-๓ ครอบครัว หรืออาจมาจากประชาชนนับเป็นล้าน ๆ คนก็ได้ การที่สังคมใดมีความเห็นพ้องกับรูปแบบความประพฤติ หรือสถาบันแบบใดแบบหนึ่งเป็นการชี้เฉพาะลงไป ทำให้เกิดการกระตุ้นให้มีสิ่งผูกพันร่วมกัน เช่น เมืององค์การทางการเมืองทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในสังคม หรือความขัดแย้งระหว่างสังคมของตนกับสังคมอื่น ๆ ตลอดจนเป็นผู้ชี้แนะแนวทาง หรือจัดการการแจกจ่ายและการใช้ทรัพยากรภายในสังคมนั้น ๆ การที่จะทำให้องค์การเหล่านี้เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ขึ้นอยู่กับผู้บริหาร ความสามัคคี ความช่วยเหลือ ตลอดจนความร่วมมือของประชาชนด้วย

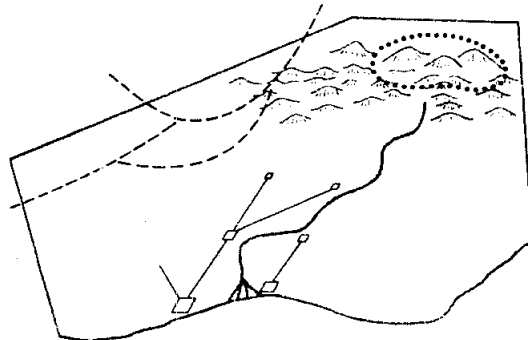
องค์การทางการเมืองอาจแบ่งได้ดังต่อไปนี้

๑. **กลุ่ม (band)** เป็นระบบที่ทุกคนเท่าเทียมกันหมด (egalitarian) มีอาณาบริเวณของกลุ่มไม่แน่นอน ใช้ความสมัครใจเป็นที่ตั้งในการจัดลำดับทางสังคม เศรษฐกิจแบบแบ่งปันกัน มีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากรยังคงเหลืออยู่ในที่ทางไกล

๒. **เผ่า (tribe)** อาจมีเส้นกำหนดอาณาเขตไม่คอยแน่นอนไปจนถึงมีอาณาเขตแน่นอนตายตัว มี "ผู้อาวุโส" เป็นผู้ควบคุมดูแล ผู้อาวุโสเหล่านี้อาจใช้การเป็นญาติพี่น้องหรือการสืบทอดสายเลือดเป็นหลัก เศรษฐกิจเป็นแบบตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocal) และแบ่งปันกัน (redistribution) ทุกคนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรเท่าเทียมกัน ยังคงเหลืออยู่ในภูมิภาคที่ค่อยพัฒนา

๓. **รัฐ (state)** มีเส้นกำหนดอาณาเขตแน่นอน บังคับสมาชิกในสังคมด้วยกฎหมาย ซึ่งกำหนดบทลงโทษไว้แน่นอน เศรษฐกิจขึ้นกับการค้า มีการแบ่งทรัพย์สินระหว่างของรัฐกับของเอกชน แต่ละคนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรไม่เท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างวงศ์วานญาติหรือสายเลือดถูกแทนด้วยกระบวนการชาตินิยม สังคมแบ่งชนชั้น พบทั่วไปในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก

การเปลี่ยนจากกลุ่ม เป็นเผ่า เป็นรัฐ เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชนใหญ่ขึ้น ขนาดของอาณาบริเวณกว้างขึ้น และการปกครองจำเป็นต้องเข้มแข็งขึ้น ระบบเศรษฐกิจมีการแบ่งย่อยมากยิ่งขึ้น การรวมอำนาจมองเห็นเด่นชัด การกระจายอำนาจทำตามลำดับศักดิ์ลงมา สังคมแบ่งเป็นชั้นมากขึ้น (ดูรูป ๓.๕)

รูป 3.5 ระบบการเมืองปัจจุบัน

- นครและเมือง
 - พรมแดนของเผ่า ถูกกำหนดไม่แน่นอน
 - พรมแดนของกลุ่ม ไม่มีกำหนด
 - พรมแดนของรัฐ(ประเทศ)ปัจจุบัน ถูกกำหนดแน่นอน
- เอกลักษณ์ของ เผ่าและกลุ่มคอยๆอ่อนกำลังลงและสลายตัวเมื่อ รัฐสมัยใหม่ถูกพัฒนาและมีความเข้มแข็งขึ้น

รัฐแรกเริ่มรู้จักในนามนครรัฐ (city states) เช่นสมัยก่อนอุตสาหกรรม มีนครในแถบเมโสโปเตเมีย ลุ่มแม่น้ำสินธุ

วิวัฒนาการจากเผ่ามาเป็นรัฐหรือนครรัฐนั้นเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างเชื่องช้ามาก เพราะการที่จะให้ชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ต่างกันมารวมกันเป็นพลเมืองของรัฐหรือของประมุขนั้น ย่อมหมายถึงการเสียสละอย่างยิ่งใหญ่ รัฐสมัยใหม่ที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม สังคมอุตสาหกรรม เพิ่มความสลับซับซ้อนในการทำงานมากขึ้นและจำเป็นต้องพึ่งพาการจากระบบงานที่ดี เป็นระเบียบเรียบร้อยมีขั้นตอนที่เหมาะสม ความสัมพันธ์แบบเดิมเมื่อสังคมยังเป็นแบบเกษตรที่ผลิตอาหารเพื่อยังชีพไม่สามารถจะนำมาใช้จัดการกับเหตุการณ์ในสังคมแบบใหม่ได้อีกต่อไป ความผูกพัน ความเชื่อตรงถูกเบนจากครอบครัวมาเป็นองค์การทางเศรษฐกิจและการเมืองแทน กลุ่มคนที่เป็พลเมืองของนครรัฐเดียวกันจะมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งจะถ่ายทอดไปสู่บุคคลรุ่นหลังที่เกิดขึ้นใหม่ ยังเข้าเป็นนครรัฐรวมเอาคนที่มิเป็องหลังทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน มีภาษา ศาสนา ศิวพรณชาติพันธุ์เดียวกันเข้าด้วยกันแล้ว นครรัฐยังจะมีความรักใคร่สามัคคีมากยิ่งขึ้น

ปัญหาในการรวมประเทศเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะถ้าประเทศนั้น ๆ รวมเอาคนหลายเผ่าหลายกลุ่มเข้าด้วยกัน เพราะการแก่งแย่งหรือกักกันระหว่างสมาชิกของกลุ่มต่างกันย่อมเกิดขึ้นตลอดเวลา เว้นแต่ว่าประเทศนั้น ๆ จะมีฐานะมั่นคงเพียงพอทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมที่จะให้ความเสมอภาคแก่สมาชิกทุกคนได้

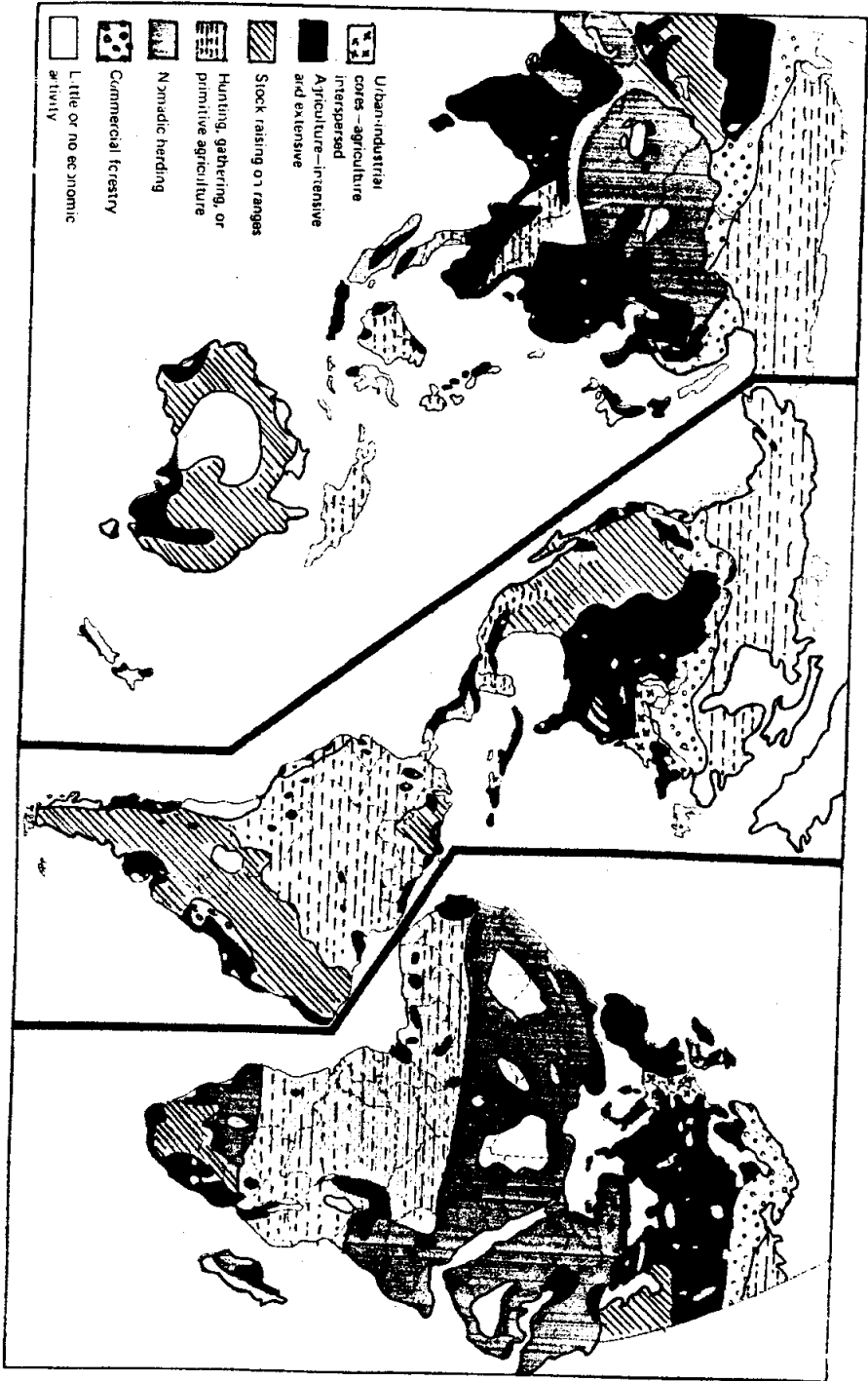
ตัวอย่างภูมิภาคที่เกิดปัญหาในการรวมประเทศมากที่สุดคือประเทศในทวีปแอฟริกา ซึ่งประกอบไปด้วยคนหลายเผ่า ในแต่ละเผ่าอาจแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มย่อย คือผู้ที่ได้รับอิทธิพลทางการศึกษาและวัฒนธรรมจากตะวันตกแล้ว กับพวกที่ยังดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ ผู้ที่ได้รับการศึกษาหรือพวกชนชั้นยอด (elites) เหล่านี้อาจมีสายใยของความสัมพันธ์แบบเผ่าลดคนอยลง ปราปรณาจะรวมประเทศแต่ละประเทศจะประสบอุปสรรคอยู่ตลอดเวลา ความขัดแย้งระหว่างการแบ่งเผ่ากับโครงสร้างของรัฐแบบใหม่ไม่ใช่สิ่งที่แสดงถึงความล้าหลังแต่เป็นผลเนื่องมาจากการนำเอาวิธีการปกครองแบบใหม่ของพวกเขาอำนาจอาณานิคมมาซ้อนทับลงบนโครงสร้างทางการเมืองแบบเผ่าซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วมากกว่า การปกครองแบบเผ่าที่มีอาณาเขตไม่แน่นอนตายตัวเหมือนการปกครองในระบบรัฐ ระบบ

การปฏิบัติงานแบบข้าราชการ ของยุโรปกับระบบครอบครัวของเผ่า ภาษาอังกฤษ (หรือฝรั่งเศส) เป็นภาษาประจำชาติใหม่ในขณะที่คนแต่ละเผ่ามีภาษาประจำของตนเอง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในประเทศแอฟริกันทำได้ยากมาก ในจีเรีย กานา หรือเคนยา อาจจะเป็นชื่อประเทศแต่ละประเทศสำหรับคนภายนอก แต่สำหรับคนของเขาแล้วภายในประเทศเหล่านี้มีผู้รักชาติแตกแยกเป็นหมู่เป็นเหล่าอีกมากมาย

ปัญหาชนกลุ่มน้อยเป็นอีกปัญหาหนึ่งของการรวมตัวกันเป็นประเทศ ชนกลุ่มใหญ่คุมอำนาจการปกครองโดยมีชนกลุ่มน้อย ๒-๓ กลุ่มคอยเป็นเหมือนทอกข้างแคร่สร้างปัญหาขึ้นมา นโยบายต่างๆ ที่รัฐบาลต้องการทำเพื่อประชาชนของประเทศ มักหมายถึงเพื่อประชาชนกลุ่มใหญ่ ในขณะที่ชนกลุ่มน้อยถูกปล่อยให้ละเลย ความแตกแยกย่อมเกิดขึ้นได้

ความร่วมมือระหว่างนานาชาติ (multinational alliances) การที่ประเทศต่างๆ รวมกลุ่มกันเข้าเพื่อจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่งไม่ใช่เหตุการณ์ใหม่แต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรวมกลุ่มกันทางการทหารพบอยู่บ่อยที่สุด ตัวอย่างที่พบในปัจจุบันเช่น องค์การนาโต(NATO) เป็นต้น นอกจากนั้นก็ยังมีองค์การทางด้านเศรษฐกิจ เช่น องค์การตลาดรวมของยุโรป ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกซึ่งตั้งอยู่ในยุโรป การที่สามารถผนึกกำลังร่วมกันได้นี้เอง ทำให้เพิ่มอำนาจในการต่อรองได้มาก อย่างไรก็ตามมักจะมีปัญหาที่ตามมาหลายปัญหา เช่น ความขัดแย้งกันเองในหมู่สมาชิกซึ่งมักมีพรมแดนใกล้ชิดกันและกระทบกระทั่งกันบ้าง นอกจากนี้ยังไม่นับเสมอไปว่าผลประโยชน์ที่แต่ละประเทศประสงค์จะได้รับนั้นสามารถที่จะทำได้ภายในโครงสร้างใหญ่ขององค์การระหว่างประเทศ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีมนุษย์ประกอบการเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารและสิ่งอื่น ๆ ที่ปรารถนา ที่ใดที่มีมนุษย์อยู่ที่ย่นย่อจะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยปกติกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจขั้นปฐมภูมิ (เช่น เกษตรกรรม การประมง การเลี้ยงสัตว์ การทำป่าไม้) ขั้นทุติยภูมิ (เช่น อุตสาหกรรม) และขั้นตติยภูมิ (เช่น ธนาคาร การขนส่ง การโฆษณา) กิจกรรมทางเศรษฐกิจแต่ละประเภทจะเกี่ยวข้องกับการสร้างความร่ำรวยทั้งสิ้น ค่าของผลผลิตขั้นปฐมภูมิจะเพิ่มขึ้นถ้าถูกขนส่งไปยังสถานที่ที่ต้องการสินค้านั้น (place utility) และยังถ้ามีการปรับปรุงสินค้าให้อยู่ในรูปแบบที่ดียิ่งขึ้น

รูป 3.6 การกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

เป็นสิ่งที่ตลาดต้องการมากขึ้น มูลค่าเพิ่ม (value added) ของสินค้ายิ่งดีขึ้น ดังนั้นจะพบว่าแต่ละครั้งที่มีการปรับปรุงสินค้าราคาจะดีขึ้น แต่ไม่แน่เสมอไปว่าจะคุ้มทุนที่ต้องลงเพิ่มหรือไม่ (ดูรูป ๓.๖)

องค์การทางเศรษฐกิจ การดำเนินงานทางเศรษฐกิจจะอยู่ในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกัน เช่น

๑. ปัจจัยทางกายภาพมีผลต่อการตัดสินใจของมนุษย์ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
๒. ระดับเทคโนโลยีที่จะนำทรัพยากรมาใช้
๓. ปัจจัยอื่น ๆ เช่นสภาพทางสังคมและการเมือง

บทบาทของรัฐในการจัดเตรียมสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานให้พร้อมที่จะประกอบการหรือออกกฎหมายส่งเสริมหรือบีบบังคับ เป็นตัวอย่างของอิทธิพลทางการเมือง ความเชื่อทางศาสนา หรือข้อห้ามที่สั่งสอนตักทอกันมาเป็นตัวอย่างของอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่อเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจอาจแบ่งเป็น ๒ ระบบใหญ่ ๆ ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้าม คือ ระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมกับระบบใหม่ (ดูตาราง ๓.๑)

ปัจจุบันผู้ที่ยังอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมโดยแท้จริงนั้นเกือบจะหมดสิ้นแล้ว จะมีก็คงเป็นพวก Bushman ในแอฟริกา พวก Tasaday ในฟิลิปปินส์ หรือพวก Campa ในเปรู เท่านั้น เราไม่อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยใช้ระบบเศรษฐกิจแบบใดให้แน่นอนลงไปเพราะประชาชนในประเทศบางกลุ่มอาจจะหาเลี้ยงชีพแบบยังชีพ บางกลุ่มหาเลี้ยงชีพแบบแลกเปลี่ยนตอบแทนกัน บางกลุ่มใช้แบบตอรอง หรือบางกลุ่มอาจใช้วิธีการค้าขายแบบใหม่ก็ได้

ประเทศพัฒนาแล้วจะมีผู้ประกอบการชั้นที่ ๑ น้อยมาก อาจน้อยกว่าร้อยละ ๑๐ ของแรงงานทั้งประเทศ โดยที่เกษตรกรเหล่านี้จะผลิตอาหารเลี้ยงคนทั้งประเทศ และยังส่งผลิตผลออกขายยังต่างประเทศด้วย

ทุนการผลิตในประเทศด้อยพัฒนา จะใช้ทุนในรูปของแรงงานคนและสัตว์ในขณะที่ประเทศพัฒนาแล้วใช้ทุนที่เป็นเงินทุน (เครื่องจักร ความชำนาญพิเศษ)

การแบ่งประเภทของแรงงาน และแบ่งความชำนาญในการผลิตตามภูมิภาคต่าง ๆ นั้น จะมีมากขึ้นเมื่อระบบเศรษฐกิจก้าวหน้ายิ่งขึ้น ความชำนาญพิเศษอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างที่จะส่งเสริมให้บริเวณนั้น ๆ เพิ่มพูนความชำนาญเฉพาะเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริม เช่นภูมิอากาศ ลักษณะดิน

แรงงาน พลังงาน เงินทุน ระบบการขนส่ง องค์การที่ช่วยเหลือ เป็นต้น บางครั้งภูมิภาคบางแห่งเลือกที่ชำนาญไปทางใดทางหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะได้กำไรมากกว่าที่จะผลิตสินค้าทุกอย่าง นำกำไรที่ได้จากการผลิตสินค้าอย่างเดียวกันมาซื้อสินค้าอื่น ๆ จะดีกว่า

การพัฒนาการเป็นเมือง (urbanization) เป็นอีกลักษณะหนึ่งของสังคมสมัยใหม่กิจกรรมเศรษฐกิจขั้นที่สอง (อุตสาหกรรม) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นที่สาม (การบริการ) เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณชุมชนเมือง เมื่อมีประชาชนและกิจกรรมต่าง ๆ มารวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก เมืองจะเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจการเมือง การศึกษา วัฒนธรรม และอื่น ๆ ประเทศที่ขาดเมืองเป็นศูนย์กลางก็หมายความว่าประเทศนั้นยังมีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมอยู่

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก มักจะเป็นในรูปที่ศูนย์กลางส่งสินค้าอุตสาหกรรมออกสู่บริเวณบริวาร ขณะที่บริเวณบริวารส่งผลิตผลทางการเกษตรหรือผลิตผลจากกิจกรรมขั้นต้นไปให้ศูนย์กลาง (ทำหน้าที่เป็น hinterland) ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือความแตกต่างของระดับรายได้ระหว่างชนบทกับเมือง เพราะเขตเมือง (อุตสาหกรรม-บริการ) ผลิตสินค้าที่มีราคาสูงกว่าชนบท (เกษตรกรรม) หรือถ้ามองในระดับประเทศก็จะพบว่าประเทศเกษตรกรรมซึ่งมักจะพึ่งพาสินค้าออกเพียง ๒-๓ อย่าง ต้องขาดดุลการค้ากับประเทศอุตสาหกรรมตลอดเวลาและนับวันจะมากยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวอาจนำไปสู่ความไม่พอใจและความขัดแย้งระดับประเทศได้ง่าย

นอกจากนี้ประเทศที่ยังพัฒนาอยู่ประสบปัญหาเศรษฐกิจ ๒ ระดับ (dual economies) นั่นคือเศรษฐกิจแบบพื้นเมือง วงเงินลงทุนต่ำ กำไรน้อย แรงงานมากกับเศรษฐกิจแบบนายทุนที่วงเงินลงทุนสูง กำไรสูงกว่า แรงงานส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักรเครื่องกล ผลิตทีละมาก ๆ แบบ mass production ความแตกต่างทางเศรษฐกิจดังกล่าว นำไปสู่การแยกเมืองกับชนบท หรือแม้แต่ภายในเมืองเอง อาจนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางการเมืองได้

สรุป สังคมที่ทันสมัยแล้วไซ้จะมีทุกอย่างพร้อมมูลกว่าประเทศที่ยังล้าหลังก็หาไม่ จริงอยู่ที่ว่าในสังคมที่ยังล้าหลังเราจะพบความยากจน ปัญหาด้านสุขภาพ (เศรษฐกิจแบบ ๒ ระดับ) ความไม่เสมอภาคระหว่างชนบทกับเมืองเกิดขึ้น แต่ปัญหาเหล่านี้เราก็อาจพบได้เช่นกันในสังคมที่เจริญแล้ว ปัญหาการกระจายความร่ำรวยให้เสมอภาค เหมาะสม ทำได้ยากกว่าที่คิดมาก

คำถามท้ายบทที่ 3

1. จงอภิปรายข้อความต่อไปนี้ "การที่แต่ละสังคมมีวัฒนธรรมของตนเองนี้เอง ทำให้คนในสังคมนั้น ๆ มีความรู้สึกและวิธีการปฏิบัติกับทรัพยากรแตกต่างกัน"
2. ทำไมจึงกล่าววว่า ยุโรปเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมของโลกสมัยใหม่ และผลซึ่งเกิดจาก "การระเบิดของยุโรป" (European explosion) ที่สำคัญ ๆ คืออะไร
3. องค์ประกอบของวัฒนธรรมต่อไปนี้ มีบทบาทอย่างไรต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ขอไทยยกตัวอย่างประกอบ
 - ก. ศาสนา
 - ข. ภาษา
 - ค. การเมือง

หนังสืออ่านประกอบบทที่ 3

1. Grossman, Larry. "Man-Environment Relationships in Anthropology and Geography," Annals, Association of American Geographers, 67 (1977), 17-27.
2. Samuelsson, Kurt. Religion and Economic Action. New York : Basic Books, 1961.
3. Soja, Edward. The Political Organization of Space. Washington, D.C. : Association of American Geographers, Resource Paper No, 8, 1971.
4. Sopher, David E. Geography of Religions. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1967.
5. Spencer, J.E. and Thomas, W.L. Introducing Cultural Geography. New York : Wiley, 1973.